

загальновідомими гештальт-терапією, психоаналізом, психосинтезом, символ-драмою та ін.

Висновки. Отже, з позицій духовної психології будь-яка адикція – хімічна чи нехімічна – це захворювання душі. Категорія пристрасті/адикції відображає не тільки психологічні, а й моральні витoki поведінки людини, є процесом деформації душевної сфери.

Дієвим засобом позбавлення від пристрасті є духовна психотерапія. Основою методу є те, що людині допомагають набути власний духовний досвід шляхом усвідомлення й прийняття власного психічного стану і психотравмувальної ситуації як закономірного наслідку неправильних учинків; очищення від нагромадженого негативу з поступовою самотрансценденцією.

1. Басанский П. Л. Духовные первопричины невротических расстройств и духовная психотерапия как метод их коррекции / П. Л. Басанский // Психиатрия и религия на стыке тысячелетий : сб. науч. работ Харьк. обл. клинической психиатрической больницы №3 (Сабуровой дачи) и Харьковской медицинской академии последипломного образования / под общ. ред. П. Т. Петрюка, Р. Б. Брагина. – Х. 2006. – Т. 4. – С. 17–19.
2. Вламос И. Православная психотерапия: Святоотеческий курс врачевания души / Иерофей Вламос. – Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 2004. – 250 с.
3. Зейгарник Б. В. Теория личности К. Левина / Зейгарник Б. В. // Психология личности: норма и патология / Зейгарник Б. В. – М., 1998. – С. 198–263.
4. Любченко О. О. Вплив методів православної автотрансформації на особистісне зростання : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. психол. наук. / О. О. Любченко. – К., 2004. – 21 с.
5. Савчин М. В. Християнський ідеал духовно розвиненої людини / М. В. Савчин // Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. пр. інс. психології ім. Г. С. Костюка АНПН України / за ред. С. Д. Максименка. — К., 2010. Т. XII, ч. 3. – С. 340–347.
6. Фромм Э. Догмат о Христе / Э. Фромм. – М. : Олимп, изд-во АСТ-ЛТД, 1998. – 416 с.
7. Яссман Л. В. Духовность личности : учеб. пособ. / Л. В. Яссман, Н. В. Марьясова. – Хабаровск : Изд-во ДВГУПС, 2005. – 107 с.

УДК 159.946.3

Марина Оран

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ОСОБИСТОСТІ У ФУНКЦІОНУВАННІ ЇЇ МОВЛЕННЕВОГО ДОСВІДУ

Стаття присвячена розгляду питань функціонування мовленнєвого досвіду в структурі особистості. Проаналізовано результати емпіричного дослідження взаємодії інтелектуальних особливостей особистості та елементів внутрішньої і зовнішньої структури її мовленнєвого досвіду. Сформульовано висновки про те, що своєрідність поєднання взаємозв'язків елементів структури мовленнєвого досвіду з особистісними характеристиками зумовлює індивідуальну своєрідність мовленнєвого освоєння світу особистістю.

Ключові слова: особистість, інтелект, мовлення, мовленнєвий досвід.

The article deals with the functioning of speech experience in the structure of personality. The results of empirical research of correlation between personality's intellectual peculiarities and elements of internal and external structure of the speech experience are analyzed. The conclusions that the peculiarity of combination correlation between the structural elements of speech experience and personality's characteristics makes the individual uniqueness of the speech mastering of the world are given.

Key words: personality, intellectual features, speech, speech experience.

Актуальність дослідження. Б. Ф. Ломов, визначаючи категорію особистості однією з базових для психологічної науки і вказуючи на багатоплановість цього поняття, ставив завдання теоретичного синтезу накопичених у різних психологічних дисциплінах даних з метою «розкриття інтегральних якостей людини, розуміння її як організованої цілісності» [2, с. 290], а також виявлення об'єктивних передумов цих «інтегральних психологічних властивостей, які характеризують людину як індивіда, індивідуальність і як особистість» [2, с. 291]. Означуючи методологічні проблеми теорії особистості в психології, дослідник вказував, що особливо значимою стає проблема «дослідження організації властивостей особистості в єдиній структурі, і насамперед виявлення тих із них, які виступають в ролі системотвірних» [2, с. 293]. Одним із таких факторів, як вважаємо, є мовленнєвий досвід особистості через його функцію здійснення мовленнєвого освоєння особистістю світу. Саме це спонукає нас до пошуку точок перетину і механізмів взаємовпливу особистості та її мовленнєвого досвіду.

Аналіз останніх досліджень. Сучасний етап дослідження мовлення людини характеризується актуалізацією досліджень мовної (М. М. Муканов, В. М. Павлов, О. М. Шахнарович, Ж. Лендел) і мовленнєвої здатності (Г. І. Богін, Н. М. Шацька), комунікативної здатності (О. О. Кідрон.); мовної (Е. Д. Божович, О. Демська-Кульчицька) і мовленнєвої компетентності (Ю. А. Паскевська), мовленнєвої творчості (Ю. Косоротова), мовленнєвої культури (Л. В. Засекіна, О. М. Корніяка), мовної картини світу (Ю. Д. Апресян, Г. О. Брутян, В. В. Василенко, Ю. М. Караулов, І. О. Стернін). Зарубіжні дослідження розглядають індивідуальне володіння мовленням або через його зв'язок із когнітивними процесами (Р. Солсо, Sperber, D.), як ідентифікацію мовленнєвих кодів (Foss, D.J.; Blank, M.A.) або в тісному взаємозв'язку зі здійсненням суб'єктом соціальної взаємодії (Krauss, R.M.; Feldman, J.A.) у межах конекціоністських моделей (Feldman, J.A.; Ballard, D.H.; Posner, M.) Проблема існування мовленнєвих структур у свідомості суб'єкта представлена здебільшого в межах проблеми індивідуального (егоцентрованого) використання мови (Barr, D; Keysar, R; Pettit, D) та індивідуальних відхилень мовленнєвого розвитку.

Актуальності набуває проблема визначення психічних властивостей особистості за мовними індикаторами. Ставлення людини до співбесідника й змісту повідомлення виявляється в доборі нею слів і виразів, у побудові речень, повторенні певних їх частин. Закріплюючись у процесі спілкування, особливості мовлення «стають типологічними рисами людини» (Г. С. Костюк).

Як зазначає С.Д. Максименко, «суттєвою ознакою особистості є її здатність до вираження власного внутрішнього змісту» [3, с. 4], що здійснюється засобами мови та способом мовлення. Таким чином, постає новий аспект проблеми мовлення – питання відображення в мовленні особистісних характеристик, вираження внутрішнього змісту особистості, що розглядається як шлях активного спрямування внутрішнього у зовнішнє, як деяке активне самоперетворення внутрішнього у зовнішнє (О.Ф. Лосев).

За минулі роки помітно зріс науковий інтерес до особистісного аспекту мови як лінгвістичної пам'яті, що містить у собі результати індивідуального комунікативного досвіду людини. Лінгвісти, розв'язуючи це завдання, визначають психічні особливості авторів дискурсу, не здійснюючи теоретичного аналізу виявленої закономірності. У когнітивній лінгвістиці питання мовленнєвого стилю пов'язують із проблемою «мовленнєвого портрета особистості» (Т.П. Тарасенко, Г.Г. Матвєєва, Т.М. Ніколаєва, М.В. Китайгородська, Н.М. Розанова, Л.П. Крисін, В.І. Карасік). При цьому мовленнєвий портрет розглядається і як втілена в мовленні мовна особистість (С.В. Леорда), і як сукупність мовних і мовленнєвих характеристик комунікативної особистості (Т.П. Тарасенко), і як набір мовленнєвих переваг мовця в конкретних обставинах для актуалізації певних намірів і стратегій впливу на слухача (Г.Г. Матвєєва). Так, зокрема, Г.Г. Матвєєва підкреслює, що «з допомогою мовленнєвого портрета фіксується мовленнєва поведінка, яка автоматизується у випадку типово повторюваної ситуації спілкування» [4, с. 87]. Проте питання мовленнєвого портрета особистості, як і питання мовної особистості, акцентуючи особливості використання особистістю мовних одиниць, не створює підстав розглядати їх як інтегральну характеристику особистості.

В аспекті психолінгвістичного вивчення семантики накопичено достатньо матеріалу щодо індивідуально зумовлених особливостей використання мовних засобів для висловлення думки (О.П. Василевич, І.Н. Горелов, В.М. Гридін, О.О. Леонт'єв, Є.Ф. Тарасов, Р.М. Фрумкіна, О.М. Шахнарович) і відображення психологічних станів у мовленні. У такому аспекті особистісні характеристики можуть бути виявлені на кожному з рівнів породження мовлення (Т.В. Ахутіна, І.Н. Горелов) – на спонукальному (як відображення спрямованості особистості), на формуючому (як відображення картини світу особистості на смислоутворюючій фазі й свідчення мовної компетенції та мовленнєвих особливостей на формулюючій фазі), а також на реалізуючому рівні (як особливості фонаційної сторони мовлення). Дослідження значень та особистісних смислів ґрунтуються й на теорії особистісних смислів G. Kelly, згідно з якою людина створює свої власні способи бачення та розуміння світу [6]. І це відбувається через посередництво «особистісних конструктів» – взаємопов'язаних поняттєвих моделей реальності, які людина спочатку створює ментально (Clark James, M.; Ortony, A.; Osgood, Ch.E.; Paivio, A.).

Лінгвопсихологічні дослідження були об'єднані К.Ф. Сєдовим у напрям під назвою «психолінгвоперсонологія», об'єктом і матеріалом вивчення якої

визначено комунікативну (мовленнєву) поведінку, представлену для вивчення у вигляді процесу й продукту – конкретних мовленнєвих висловлюваннях. До системи основних категорій психолінгвоперсонології, за К.Ф. Седовим, належать комунікативна компетенція особистості, комунікативна поведінка, мовленнєві висловлювання – матеріал дослідження та латентні механізми свідомості й здійснювані на їх основі процеси мовленнєвого мислення [5].

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні та емпіричному вивченні взаємодії інтелектуальних особливостей особистості і структурних елементів її мовленнєвого досвіду.

Виклад основних положень. Розроблена нами теоретична модель організації мовленнєвого досвіду особистості, побудована на засадах структурного-функціонального підходу, дозволяє чітко виділити параметри його структури. Мовленнєвий досвід розглядається як система, що є сукупністю елементів, котрі знаходяться у відношеннях і зв'язках між собою й утворюють певну цілісність, що забезпечує мовленнєве освоєння світу особистістю. Виходячи зі структурно – функціонального принципу та наявності двох взаємодоповнювальних функцій, що забезпечують цілісне функціонування системи, ми виділили й емпірично вивчили структуру мовленнєвого досвіду, яку розглядаємо як синтез внутрішньої і зовнішньої структур. Функцією внутрішньої структури є закріплення, упорядкування та систематизація результатів мовленнєвого освоєння світу за допомогою мовленнєвої здатності, мовленнєвих здібностей, мовленнєвої компетенції та мовленнєвої діяльності. Зовнішня структура спрямована на опосередкування мовленнєвого освоєння особистістю світу на основі мовної картини світу, мовленнєвої компетентності та мовленнєвої культури.

Досліджуючи мовленнєвий досвід як обов'язково належний особистості, ми передбачили, що існує взаємозв'язок між рівнями організованості внутрішньої структури і факторами зовнішньої структури мовленнєвого досвіду та особистісними характеристиками суб'єкта.

Дослідження особистісних характеристик здійснювалося за допомогою методики Р. Кеттелла [1, с. 233–276]. Емпіричним дослідженням було охоплено 319 респондентів вікового періоду «зріла юність» (студенти вищих навчальних закладів України). Кореляційний аналіз результатів тесту Р. Кеттелла із показниками внутрішньої структури мовленнєвого досвіду виявив наявність статистично значимих кореляцій на прийнятому рівні значимості $p < 0,01$ при df (ступені свободи) — $319 - 2 = 317$. У такому випадку статистично значимим коефіцієнтом кореляції є $r \geq 0,146$.

Здійснене Р. Кеттеллом групування виявлених факторів особистості на групи інтелектуальних, емоційно-вольових та комунікативних властивостей зумовило логіку якісного аналізу кореляційних зв'язків. У вищезгаданій публікації ми розглянемо виявлені взаємозв'язки між інтелектуальними характеристиками особистості та структурними елементами внутрішньої структури мовленнєвого досвіду.

Група інтелектуальних властивостей виявляється за допомогою оцінок за факторами В, М, Q1. Фактор В – «Високий-низький інтелект» – спрямований на вимірювання оперативності мислення і загального рівня вербальної культури та ерудиції. Цей фактор виявив позитивні кореляції із семантичною гнучкістю ($r = 0,16$) і характеристиками граматичних реакцій ($r = 0,18$). Тож можемо стверджувати, що чим більш ерудована людина, чим краще в неї розвинені мисленнєві операції, тим більше вона одночасно й оперує словами в межах однієї граматичної категорії і має здатність до варіативного використання слів у нових словах і словосполученнях. Можна стверджувати, що саме зазначені елементи внутрішньої структури мовленнєвого досвіду зумовлюють розвиток зазначеного особистісного фактора. Такі люди швидко сприймають і засвоюють навчальний матеріал, відрізняються кмітливістю й оперативністю мислення. Водночас саме показник рівня розвитку мовленнєво-мисленнєвих операцій у складі когнітивної компетенції виявив взаємозв'язок із фактором М, що описується Р. Кеттеллом як «практичність — мрійливість» ($r = - 0,16$). Негативний знак коефіцієнта кореляції свідчить про те, що, чим краще в особистості розвинені мовленнєво-мисленнєві операції, тим більш урівноваженою, розсудливою, практичною й реалістичною є особистість. Ми можемо стверджувати, що люди, які мають високу швидкість розв'язання практичних задач, будуть характеризуватись і високим рівнем когнітивної компетенції у складі мовленнєвого досвіду. Поєднання високих значень факторів В і М подано як високі інтелектуальні можливості людини, високий рівень узагальнення в поєднанні з багатою уявою, швидким установленням причинно-наслідкових зв'язків. Як бачимо з аналізу кореляційних зв'язків, саме високий рівень мовленнєво-мисленнєвих операцій та узагальнення значення в поєднанні з семантичною гнучкістю обумовлюють наявність зазначених особистісних характеристик. Фактор Q1, що характеризується як «консерватизм — радикалізм», виявив позитивні кореляційні зв'язки із точністю ($r = 0,15$), швидкістю ($r = 0,17$) мовленнєвих навичок, виділенням істотних ознак значення ($r = 0,17$) і пластичністю мовлення ($r = 0,17$). Це дозволяє говорити про те, що між аналітичною спрямованістю особистості, критичним сприйманням нею дійсності, наявністю пізнавальних інтересів та характеристиками мовленнєвої діяльності й мовленнєвих здібностей існує взаємозалежність. Отже, особистість, яка має високий рівень сформованості мовленнєвих навичок та значення, характеризуватиметься аналітичністю й критичністю в сприйманні дійсності, незалежністю суджень, розвиненими пізнавальними інтересами. Узагальнено результати аналізу кореляційних зв'язків факторів особистості та показників мовленнєвого досвіду подано в таблиці 1.

Таблиця 1

Кореляційні зв'язки між інтелектуальними особливостями особистості та показниками внутрішньої структури мовленнєвого досвіду

Фактори за тестом Р.Кеттелла	Показники мовленнєвого досвіду	R
В – «низький – високий інтелект»	Семантична гнучкість	0,16**
	Характеристики значень	0,18**
М – «праксернія – аутія»	Когнітивна компетенція	-0,16**
Q1 – «консерватизм – радикалізм»	Пластичність мовлення	0,17**
	Точність та правильність мовленнєвих навичок	0,15**
	Швидкість навичок	0,17**
	Виділення істотних ознак значення	0,17**

Примітка: * – $p < 0,05$; ** – $p < 0,01$; *** – $p < 0,001$

Як демонструють дані таблиці, інтелектуальні особливості особистості перебувають у взаємозв'язку з мовними здібностями, що дозволяють гнучко оперувати словами для формування й формулювання думки (семантична гнучкість і пластичність мовлення), і з тими елементами мовленнєвої діяльності, які відповідають за функціонування значень у мовленнєвому досвіді (парадигматичність-синтагматичність асоціативних зв'язків значень та виділення істотних ознак значення), й автоматизацію дій з оперування словесним матеріалом (точність, правильність і швидкість мовленнєвих навичок). Цілком логічною передумовою для цього є когнітивна компетенція, яка описується через рівень розвитку мовленнєво-мисленнєвих операцій.

Суттєвим для висновків про взаємодію особистості та її мовленнєвого досвіду є аналіз зв'язків особистісних характеристик із факторами зовнішньої структури мовленнєвого досвіду особистості. Статистично значимі показники коефіцієнта кореляції (при $p < 0,01$) було зафіксовано між показниками інтелектуального «блоку» та мовленнєвою компетентністю. Цей елемент зовнішньої структури мовленнєвого досвіду пов'язаний з операціями накопичення й обробки мовних і мовленнєвих знань, виявляє позитивну кореляцію із факторами В, Q1 і G. Це свідчить про те, що автоматизація мовленнєвих навичок, удосконалення мовленнєво-мисленнєвих операцій спричинюють підвищення інтелекту особистості, сприяють її зібраності, кмітливості, інтелектуальній адаптації та загальній ерудиції. Підвищення фактора Q1 ($r = 0,15$) означає, що цей фактор впливає на збільшення критичності особистості, сприяє розвитку інтелектуальних інтересів та аналітичності мислення. Такі люди є вільнодумцями, та водночас ліберально налаштованими експериментаторами, що й дозволяє їм покращувати свою мовленнєву компетентність. Позитивна кореляція із фактором G ($r = 0,15$)

дозволяє стверджувати, що розвинена мовленнєва компетентність сприяє розвитку в людини високої нормативності, наполегливості, урівноваженості й стійкості. Очевидно, що адекватність і швидкість обробки нової інформації в процесі мовленнєвого освоєння світу дозволяє особистості формувати відповідальність, точність і ділову спрямованість у соціальних контактах. Отже, мовленнєва компетентність впливає, у цілому, на характеристики адаптації людини до нових умов, дозволяє чітко структурувати ситуацію й знаходити оптимальні шляхи розв'язання задач.

Висновки. Здійснене емпіричне дослідження дає підстави стверджувати, що інтелектуальні особливості особистості перебувають у взаємозв'язку з конкретними характеристиками мовних здібностей, мовленнєвої компетенції та мовленнєвої діяльності особистості. Елементи зовнішньої структури спричинюють зміни в тих особистісних характеристиках, які зумовлюють взаємодію особистості із суспільством. Своєрідність поєднання взаємозв'язків елементів структури мовленнєвого досвіду з особистісними характеристиками зумовлює, таким чином, індивідуальну своєрідність мовленнєвого освоєння світу особистістю.

1. Альманах психологических тестов. – М. : КСП, 1996. – 400 с.
2. Ломов Б. Ф. Методологические и теоретические проблемы современной психологии / Б. Ф. Ломов. – М. : Наука, 1984. – 432 с.
3. Максименко С. Д. Структура особистості / С. Д. Максименко // Практична психологія та соціальна робота. – 2006. – № 12. – С. 1–9.
4. Матвеева Г. Г. Функциональная и скрытая прагмалингвистика / Г. Г. Матвеева // Функционально-системный подход к исследованию языковых единиц разных уровней : материалы межвуз. науч. конф., посвящ. юбилею д-ра филол. наук, проф. Ю. Н. Власовой. – Ростов н/Д : Изд-во РГПУ, 2004. – С. 85–87.
5. Седов К. Ф. Теоретическая модель психолингвоперсонологии / К. Ф. Седов // Вопросы психолингвистики. – 2008. – № 7. – С. 12–24.
6. Kelly G. The psychology of personal constructs. Vol. 1 : A Theory of Personality / G. Kelly. – New York : Norton, 1955. – 1028 p.

УДК 159.972: 616.89.008.441.44

Вероніка Шкраб'юк

ДУХОВНА КРИЗА ЯК ЧИННИК АВІТАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

У статті висвітлено проблему духовної кризи особистості. Проаналізовано психологічні аспекти кризи духовності як чинника авітальної активності особистості.

Ключові слова: особистість, духовна криза, суїцидальна поведінка, авітальна активність.

The article deals with the problem of individual spiritual crisis. Analysis of the psychological aspects of the crisis of spirituality as a factor avitalnoyi individual's activity.